Etnologia integrării europene: repere inițiale

Ioana-Ruxandra FRUNTELATĂ

O etnologie a integrării europene în România anilor 2000 poate fi justificată din mai multe perspective şi, în acelaşi timp, atacată cu destule argumente. Dacă înțelegem prin etnologia integrării europene interpretarea efectelor informale sau neoficializate, dar concrete, pe care integrarea în Uniunea Europeană a unor state naționale le are asupra culturilor populare tradiționale ale acelor state, atunci o astfel de temă etnologică se înscrie, bineînțeles, în etnologia de urgență, având în vedere salvarea, măcar prin colecționare, descriere şi arhivare, a acelor segmente culturale direct „amenințate" de impunerea legislației europene, cum ar fi Ignatul sau priveghiul din complexul ritual funerar.

Anticipând, observăm că o astfel de perspectivă ar situa discursul etnologic destul de aproape de cel al „etnologiei comunismului", care cercetează, de exemplu, traumele provocate de colectivizarea agriculturii în satele românești din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Dealtfel, chiar membrii comunităților rurale din prezent aşază Uniunea Europeană alături de fosta U.R.S.S.: „Dacă a căzut ăsta [blocul politic răsăritean], s-a ridicat ăsta apusean ... să mergem în Europa!", le-a spus un pensionar de 83 de ani din Trifeşti, jud. Iaşi, sociologilor Dana Cornelia Nițulescu şi Cornelia Băjenaru în anul 2005 (Voicu, Voicu 2006: 78). Într-un alt interviu sociologic realizat de Mihnea Preotesi şi Claudia Petrescu în satul Tomşani, jud. Prahova, tot în 2005, interlocutorul lor, un bărbat de 64 de ani, le-a spus tranşant că dacă Uniunea Europeană „pune jugul mai rău pe noi, să ne lase în pace, că ne-au păcălit pe noi, ăştia săraci, rău de tot" (Voicu, Voicu 2006: 173), folosind o metaforă din sfera agriculturii tradiționale („a pune jugul pe cineva" cu sensul de „a exploata" pe cineva), care demonstrează o imagine mentală despre o Uniune Europeană ce are coordonate comune cu forțele asupritoare din est sau din vest, din vremuri mai vechi sau mai recente.

O astfel de etnologie a integrării europene, preocupată să salveze valorile culturii populare de expresie orală aflate pe cale de dispariție în forma lor considerată de specialişti autentică şi întreagă, ar putea fi criticată pe motiv că ar avea fața întoarsă numai spre trecut, căutând doar relicve şi neglijând aspectele vii ale culturii pe care încearcă să o interpreteze. Referitor la această dilemă a etnologului care mitizează trecutul fără să-l înțeleagă şi vede prezentul fără să-l observe, Claude Lévi-Strauss, scria în *Tropice triste*, jurnalul formării lui profesionale:

> Până la urmă mă aflu prizonierul unei alternative: când călător vechi, confruntat cu un spectacol prodigios, din care însă totul sau aproape totul îmi scapă (...); când călător modern, gonind după vestigiile unei realități dispărute. În ambele alternative pierd şi mai mult chiar decât poate să pară, deoarece eu, care gem în fața

BDD-V406 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:35 UTC)

> umbrelor, nu sunt oare impermeabil la spectacolul adevărat care ia formă în momentul acesta, dar pentru sesizarea căruia nu am încă sensibilitatea cerută? Peste câteva sute de ani, în acelaşi loc, un alt călător, tot atât de disperat ca şi mine, va deplânge dispariţia a ceea ce eu aş fi putut vedea, dar care mi-a scăpat. Victimă a unei duble infirmităţi, tot ce văd mă supără şi, în acelaşi timp, îmi reproşez necontenit că nu privesc destul (Lévi-Strauss 1968: 47–48).

Am putea comenta că „dubla infirmitate" despre care vorbeşte antropologul francez este faţa întunecată a competenţei etnologului sau conştiinţa limitelor pe care el încearcă să le depăşească. Versiunea pozitivă a aceluiaşi discurs o găsim, într-un dialog european atemporal, în primul curs de folclor ţinut de Ovid Densusianu în 1909 la Universitatea din Bucureşti. Filologul român spunea că:

> A avea ochii aţintiţi numai spre trecut cum printr-un fel de manie arheologică s-a făcut mereu până acum în atâtea ramuri de studii, este desigur o exagerare ale cărei urmări se resimt şi astăzi. Dar a veni să spui 'Destul s-a scormonit în ruinele trecutului, lăsaţi-l şi ocupaţi-vă numai de prezent' ar fi o exagerare tot atât de primejdioasă. Cercetătorul trebuie să cuprindă în câmpul său de observaţie şi actualitatea şi trecutul. Mintea sa trebuie să fie veşnic gata să cunoască şi ce se întâmplă şi ce s-a întâmplat altădată, pentru că nimic nu poate fi pătruns în toate tainele lui dacă este izolat în timp şi în spaţiu. Între ce este şi ce a fost, mintea noastră trebuie să întindă mereu punţi de lumină (Densusianu *apud* Pop 1998: 329).

Din avertismentul lui Lévi-Strauss şi profesiunea de credinţă a lui Ovid Densusianu, reţinem că explorarea supravieţuirilor trecutului în prezent nu trebuie în niciun caz abandonată de etnolog. Chiar dacă etnologia (antropologia) a fost privită iniţial ca o ştiinţă opusă istoriei, pentru că nu se bazează pe documente, ci pe observaţie directă şi anchetă orală, evoluţia ei a demonstrat că nici comunităţile cele mai ancorate în modele culturale nescrise nu se pot sustrage amprentei evenimentului şi etnologia (antropologia) contemporană „a dezvoltat o întreagă concepţie despre istorie şi istoricitate, despre acţiunea timpului asupra structurilor [vieţii colective] (Bonte, Izard 1999: 346).

Astfel, etnologia integrării europene devine interesantă şi pentru că poate furniza studii de caz care ilustrează relaţia dintre culturile de tip folcloric şi istorie. Avem de studiat metamorfozele elementelor culturale arhaice (cu nucleele în „miturile fondatoare" ale comunităţilor tradiţionale) şi perspectiva istorică poate completa sau corecta interpretările bazate exclusiv pe cercetarea de teren. Totodată, informaţiile de istorie orală obţinute de etnologi pot contribui la înţelegerea anumitor aspecte ale evoluţiei istorice, pentru că evidenţiază, de exemplu, structuri repetitive, cum ar fi asimilarea între Uniunea Europeană şi U.R.S.S., menţionată anterior. În state cu istorie asemănătoare, etnologia integrării europene va avea, probabil, coordonate comune.

În acelaşi timp, abordarea etnologică a integrării europene aduce, fără îndoială, clarificări utile pentru alte ştiinţe preocupate de aceeaşi problemă, cum ar fi sociologia. Un studiu sociologic al impactului integrării europene în satele româneşti a fost realizat în 2005 de o echip de la Institutul de Cercetare a Calităţii Vieţii, în urma unei iniţiative a Delegaţiei Comisiei Europene la Bucureşti. Cercetătorii au pornit de la tipologia culturală a satelor, propusă de Dumitru Sandu în 2004, pe baza următoarelor criterii: stocul de educaţie (numărul mediu de ani de şcoală absolviţi de adulţii din localitate), izolarea spaţială, procentul imigranţilor veniţi în localitate,

BDD-V406 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:35 UTC)

ponderea grupurilor religioase minoritare şi ponderea etnicilor maghiari (al doilea grup etnic ca mărime din România). Combinând cele cinci criterii, Dumitru Sandu a ajuns la concluzia că există şase tipuri de sate în România: de imigrare, moderne, minoritare-etnic, cu minorități religioase, izolate şi tradiționale. Intenționând să realizeze o cercetare calitativă, bazată mai mult pe interviuri luate pe teren şi mai puțin pe statistici, echipa de sociologi a ales câte un sat din fiecare tip. Astfel, investigația s-a desfăşurat pe şase terenuri rurale: Traian Vuia (Timiş), Tomşani (Prahova), Zerind (Arad), Aţintiş (Mureş), Trifeşti (Iaşi) şi Hăneşti (Botoşani) (Voicu, Voicu 2006: 24) şi s-a concretizat ştiințific într-un volum de studii coordonat de Mălina şi Bogdan Voicu şi intitulat *Satul românesc pe drumul către Europa*.

Pentru etnolog, lectura studiilor din volum este interesantă şi chiar provoacă reflecții asupra propriului demers metodologic şi interpretativ. Citim, de exemplu, că sătenii români „care sprijină cel mai mult aderarea se numără printre 'învingătorii' tranziției, având acumulată o avuție mai mare" (Voicu, Voicu 2006: 35). Pe aceeaşi pagină, puțin mai jos, Mălina Voicu se contrazice parțial când observă că „dintre sătenii cu potențial de participare pe piață, cei care au exploatații mai mari sprijină mai puțin aderarea", aşa că, până la urmă, nu mai înțelegem dacă „învingătorii tranziției" din mediul rural autohton sunt pro sau contra integrării în Uniunea Europeană.

În general, autorii volumului, cu toate că-şi propun să realizeze o cercetare calitativă, nu-şi contextualizează suficient informatorii. Ni se dau despre ei informații generale, referitoare la sex, vârstă, educație (se specifică numai dacă sunt intelectuali), funcție administrativă (primar, vice-primar) sau rol social („lider local"). Nu aflăm, însă, dacă sunt localnici sau veniți mai recent în sat, ce religie şi ocupație au, care este orizontul lor cultural sau dacă dețin sau au deținut anumite roluri tradiționale în comunitate (vornic, stolnicăreasă etc.). Toate aceste date de context i-ar fi ajutat probabil pe sociologi (sau pe etnologii care au acces, prin medierea cărții, la rezultatele cercetării lor) să înțeleagă mai bine discursurile informatorilor lor. De exemplu, ei nu-şi pun deloc problema gradului de ficționalitate al răspunsurilor pe care le primesc de la oameni. Experiența interpretării anchetelor etnologice de teren[1] arată însă clar că, de multe ori, informatorii ghicesc aşteptările cercetătorului şi-i spun acestuia exact ce vrea să audă, din motive ce țin de o gamă psiho-socială nuanțată. Nu putem interpreta cuvintele oamenilor ca pe o expresie certă a convingerilor lor, pentru că, de multe ori, ele sunt doar o reflectare a reacției culturale la conjunctura conversațională. Ceea ce au ascultat sociologii români în timpul cercetării din 2005 nu exprimă neapărat atitudinea sătenilor față de Uniunea Europeană, ci atitudinea lor față de cei care-i întreabă despre Uniune, în calitate de reprezentanți ai unui proiect patronat chiar de respectiva organizație. Prin urmare, este destul de riscant să generalizăm, spunând că „satul românesc s-a dovedit a fi mereu foarte suportiv față de integrarea în U.E. (Voicu, Voicu 2006: 32) şi poate ar fi mai indicat să folosim „s-a declarat" în loc de „s-a dovedit". Desigur, însă, nici etnologii nu dețin adevăruri absolute, dar

[1] de exemplu, Otilia Hedeşan, 2001 *Folclorul. Ce facem cu el?,* Timişoara, Editura Universității de Vest, p.129–131.

BDD-V406 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:35 UTC)

o etnologie a integrării europene ar putea pune câteva accente necesare în discursul sociologic despre acest subiect.

În fine, în afară de argumentele salvării tradițiilor care dispar odată cu modificările administrative şi economice impuse lumii satului şi plusului interdisciplinar adus de etnologie în investigații ale mediului rural inițiate din alte domenii socio-umane, putem pleda pentru necesitatea unei etnologii a integrării europene şi în cadrul mai larg al studierii fenomenelor produse de globalizare (mondializare) în universul omului contemporan. Dintr-un astfel de unghi, integrarea satului românesc în Uniunea Europeană presupune transformarea lui într-un sat european şi pentru unii *insideri*, pierderea specificului identitar („În Occident, sunt mai dezvoltați din punct de vedere economic, dar sunt anumite lucruri ce nu trebuie sacrificate globalizării, cum ar fi tradițiile", spune un farmacist de 65 de ani din Zerind (Voicu, Voicu 2006: 153). Între reprezentările pe care şi le creează despre propria identitate şi cele despre „identitatea europeană" pe care ar fi bine s-o adopte, omul satului poate traversa o criză de apartenență culturală.

Reprezentările realității pe care ni le formăm au o dimensiune ideologică, prin racordarea la modele sociale/ culturale colective şi „oficiale"(Neculau 1997: 12) şi etnocentrismul (împărțirea lumii în „noi" şi „ceilalți"/ „romani" şi „barbari") pare o judecată de valoare universală (Bonte, Izard 1999: 220). Ținând cont de atributele culturale ale reprezentării mentale a identității, etnologia integrării europene se poate contura şi ca etnologia unei aculturații. Deşi românii au fost dintotdeauna în Europa, calitatea de membri ai Uniunii Europene pare să le disloce anumite atribute etnice fundamentale, cum ar fi relația cu spațiul, concretizată în valorizarea pământului şi a vetrei satului[2]. În acelaşi timp, însă, accesibilitatea locurilor de muncă în Europa conduce la modificarea modelului cultural rural din interior. Prin cei ce migrează la muncă şi revin periodic în sat sau comunică regulat cu rudele rămase acasă, Europa (de fapt, o anumită imagine despre ea) devine o prezență familiară în casele românilor din mediul rural. Etnologul specializat în integrare europeană poate studia dinamica identitară a satului românesc actual şi poate deveni chiar un „facilitator cultural", implicându-se în protejarea valorilor locale de patrimoniu material şi imaterial, care constituie, în fond, sursele reprezentărilor identitare colective. În acelaşi timp, însă, etnologul de bună credință va încerca să nu uite că

> el nu este chemat să corijeze şi să ajusteze cultura unui grup uman după propria-i grilă de valori, ci să se străduiască s-o înțeleagă şi s-o aprecieze slujindu-se de principii unitare şi riguros urmate (Știucă 2007: 123).

În finalul unui traseu destul de abrupt ce stabileşte reperele inițiale ale etnologiei europene, legitimându-i, implicit, existența, se poate aduce în discuție raportul dintre etnologia integrării europene şi etnologia Europei, în accepția lui Jean Cuisenier, de cercetare a „etnicității popoarelor europene" (Cuisenier 1999: 138). Departe de a atomiza disciplina revendicându-şi un domeniu de actualitate, cum ar putea aprecia criticii ei, etnologia integrării europene se înscrie firesc în etnologia Europei, urmând să interogheze modelele culturale şi reprezentările identitare ale moştenitorilor de azi ai bătrânului continent, în încercarea de a înțelege încotro va

[2] Referitor la relația cu spațiul a omului din Europa occidentală, Jean Cuisenier observă cât de „tranşantă este ruptura între tradițiile familiale şi locale care guvernează organizarea spațiului domestic (...) şi practicile sociale care prevalează azi în tratarea aceluiaşi spațiu" (Cuisenier 2005: 103).

BDD-V406 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:35 UTC)

duce experimentul de colonizare pe care-l traversează azi atât locuitorii satelor din estul Uniunii Europene, cât şi compatrioţii lor etnologi.

Bibliografie

Bonte, Izard 1999: Pierre Bonte, Michel Izard (1991, 1992 *Dictionnaire de l'ethnologie et de l'anthropologie*), *Dicționar de etnologie şi antropologie*, traducere de Smaranda Vultur, Radu Răutu (coordonatori), Dana Buglea, Mihaela Ioncica, Constantin Jinga, Cătălin Adrian Lazurcă, Ciprian Nicolae Vâlcan, Iaşi, Editura Polirom, p. 346.

Cuisenier 2005: Jean Cuisenier (*La tradition populaire*) *Tradiția populară*, traducere de Nora Rebreanu Sava, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Ştiință,.

Cuisenier 1999: Jean Cuisenier (1990 *Ethnologie de l'Europe*) *Etnologia Europei*, traducere de Marinela Blaj, prefață de Dumitru Stan, Iaşi, Institutul european.

Hedeşan 2001: Otilia Hedeşan *Folclorul. Ce facem cu el?,* Timişoara, Editura Universității de Vest.

Lévi-Strauss 1968: Claude Lévi-Strauss (1955 *Tristes Tropiques*) *Tropice triste*, în româneşte de Eugen Schileru, Irina Pâslaru-Lukacsik, Bucureşti, Editura Ştiințifică, p.47–48.

Neculau 1997: Adrian Neculau (coordonator) (1995) 1997 *Psihologia câmpului social: Reprezentările sociale*, prefață de Adrian Neculau, traducere de Ioana Mărăşescu şi Radu Neculau, ediția a II-a, Iaşi, Editura Polirom, Societatea Ştiință & Tehnică S.A.

Pop 1998: Mihai Pop *Folclor românesc*, vol I *Teorie şi metodă*, ediție îngrijită de Nicolae Constantinescu şi Alexandru Dobre, Bucureşti, Editura „Grai şi Suflet – Cultura Națională", București.

Ştiucă 2007: Narcisa Alexandra Ştiucă *Cercetarea etnologică de teren, astăzi (curs)*, Editura Universității din Bucureşti.

Voicu, Voicu 2006: Mălina Voicu şi Bogdan Voicu (coordonatori) *Satul românesc pe drumul către Europa*, prefață de Dumitru Sandu, Iaşi, Editura Polirom, p.78.

Ethnology of European Integration: Genuine Marks

There are several arguments pleading for the necessity of an ethnology of European integration at least in countries like Romania which still have a rich traditional cultural heritage. One such argument would be that investigating folk cultures under the circumstances of European integration enables ethnologists to "rescue" fragments of a culture that is fast changing and consequently loses its traditional patterns. Another argument places the ethnology of European integration among the most useful tools for interdisciplinary research by sampling a sociological discourse on European integration and pointing to some flaws of such a discourse that ethnological analysis reveals. The third argument supports the idea that European integration can be looked at as an acculturation process and the ethnology of European integration has to deal with reshaping individual and collective identities during such a process. Finally, ethnology of European integration and ethnology of Europe (as defined by Jean Cuisenier) are compared.

Bucureşti, România

BDD-V406 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:35 UTC)